

BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINING FORTEPIANO IJROCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

M. Odilova

Qo'qon davlat universiteti

Musiqa ta'limi yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **O.Sobirova**

Musiqa nazariyasi kafedrası Assistant o'qituvchisi (Phd)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarining fortepiano ijrochilik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasining pedagogik mazmuni, metodik imkoniyatlari va samarali shart-sharoitlari yoritilgan. Forteplano ijrochiligi bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini ta'minlovchi muhim vosita sifatida qaralib, uning texnik-ijrochilik, musiqiy-eshitish, badiiy-talqiniy, jo'rnavozlik, ijodiy va refleksiv komponentlari tahlil qilingan. Maqolada forteplano ta'limini tashkil etishda kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, differensial va refleksiv yondashuvlarning imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, repertuar tanlash, musiqiy asarni nazariy va badiiy tahlil qilish, texnik mashqlarni tizimli tashkil etish, mustaqil ijro, maktab repertuariga jo'rnavozlik qilish hamda forteplano imkoniyatlaridan musiqa darslarida pedagogik maqsadda foydalanishga doir metodik yondashuvlar asoslangan. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining forteplano ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishda ijrochilik, nazariy bilim va pedagogik faoliyatning integratsiyasi asosiy metodik tamoyil sifatida talqin etilgan.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, bo'lajak musiqa o'qituvchisi, forteplano, ijrochilik kompetensiyasi, ijrochilik mahorati, jo'rnavozlik, musiqiy tafakkur, musiqiy eshitish, badiiy talqin, repertuar, ijodkorlik, mustaqil ta'lim, pedagogik kompetensiya.

KIRISH

Musiqa ta'limining zamonaviy rivojlanish jarayonida bo'lajak musiqa o'qituvchisini tayyorlash masalasi nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki ularni amaliy ijrochilik va pedagogik faoliyatda samarali qo'llay olish kompetensiyasini shakllantirishni ham nazarda tutadi. Ayniqsa, forteplano cholg'usini egallash bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa darslarini tashkil etishda o'qituvchining qo'shiq va kuylarni fortepianoda ijro etishi, vokal asarlarga jo'r bo'lishi, musiqiy-nazariy tushunchalarni amaliy tovush orqali tushuntirishi, o'quvchilarga musiqiy namunalarni namoyish etishi va ularning ijrochilik faoliyatini boshqarishi talab qilinadi. Shu sababli oliy musiqa ta'limida forteplano fanining

mazmunini faqat badiiy asarlarni ijro etish bilan cheklab qo‘ymasdan, uni bo‘lajak pedagogning kasbiy faoliyati bilan uzviy bog‘lash zarur.

Fortepiano ijrochilik kompetensiyasi bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining cholg‘uda texnik jihatdan erkin ijro etishi, musiqiy asarni eshitish va tahlil qilishi, uning badiiy mazmunini anglab talqin qilishi, qo‘shiq va vokal asarlarga jo‘r bo‘lishi, maktab repertuaridan pedagogik maqsadda foydalanishi hamda o‘z ijrosini mustaqil baholay olishini ifodalovchi kompleks kasbiy sifat sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, fortepiano ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida “asarni to‘g‘ri chalish”dan tashqari, “asarni anglash, badiiy ifodalash, pedagogik vaziyatda qo‘llash va o‘z faoliyatini tahlil qilish” kabi ko‘nikmalar ham shakllantirilishi kerak. Zamonaviy tadqiqotlarda ham fortepiano ta’limida texnik tayyorgarlikni musiqiy tafakkur, ijodkorlik, mustaqil ta’lim va pedagogik kompetensiyalar bilan uyg‘unlashtirish muhimligi ta’kidlanmoqda.

Fortepiano ijrochilik kompetensiyasining mazmuni bir necha o‘zaro bog‘liq jihatlarni qamrab oladi. Avvalo, texnik-ijrochilik tayyorgarligi barmoq texnikasi, applikatura, gammalar, arpedjiolar, akkordlar, artikulyatsiya, dinamika va pedalizatsiyani egallashni nazarda tutadi. Musiqiy-eshitish kompetensiyasi esa melodik chiziq, ritm, temp, dinamika, garmoniya, tovush balansi va musiqiy obrazni eshitish orqali nazorat qilish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Badiiy-talqiniy kompetensiya asarning janri, uslubi, shakli, kompozitorlik g‘oyasi va obrazini anglab, ularni ijro vositalari orqali ifodalashni taqozo etadi. Jo‘rnavorlik kompetensiyasi bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining qo‘shiq, vokal va xor repertuariga fortepianoda jo‘r bo‘lish qobiliyatini ifodalasa, metodik kompetensiya fortepianoda egallangan bilim va ko‘nikmalarni musiqa darsida pedagogik maqsadda qo‘llay olishni bildiradi.

Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuv muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv talabaning tayyor bilimni o‘zlashtirishidan ko‘ra, o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llashiga ustuvorlik beradi. Shu nuqtayi nazardan fortepiano mashg‘ulotlarida talaba o‘rganayotgan har bir asarning kelajakdagi pedagogik faoliyati uchun qanday ahamiyatga ega ekanligini anglashi lozim. Masalan, maktab repertuaridagi qo‘shiqni fortepianoda ijro etish jarayonida talaba uning tonalligini, tempini, ritmik xususiyatlarini, vokal diapazonini va o‘quvchilarga o‘rgatish usullarini ham tahlil qilishi mumkin. Bunday yondashuv fortepiano mashg‘ulotlarini bevosita kasbiy faoliyat bilan bog‘laydi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ham fortepiano ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishning muhim pedagogik shartidir. Talabalarning musiqiy qobiliyati, texnik tayyorgarligi, musiqiy xotirasi, eshitish qobiliyati, ijodiy qiziqishi va psixologik xususiyatlari bir xil emas. Shu sababli ularga bir xil repertuar, bir xil texnik mashqlar va bir xil topshiriqlarni qo‘llash har doim ham kutilgan natijani bermaydi. O‘qituvchi dastlab talabaning individual imkoniyatlarini aniqlashi, shundan so‘ng unga mos repertuar va texnik vazifalarni belgilashi maqsadga muvofiq. Bunda individual rivojlanish yo‘nalishi “diagnostika – maqsad – repertuar – mashq – ijro – refleksiya – korreksiya” ketma-ketligida tashkil etilishi mumkin.

Fortepiano ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishda texnik tayyorgarlik fundamental ahamiyatga ega. Gammalar, arpedjiolar, akkordlar, etyudlar va boshqa texnik mashqlar barmoqlarning mustaqilligi, qo‘l harakatlarining muvofiqligi, ritmik barqarorlik va klaviaturada erkin harakatlanish imkoniyatini shakllantiradi. Biroq texnik mashqlarni mexanik tarzda takrorlash bilan cheklanib qolmaslik kerak. Har bir mashqning aniq pedagogik maqsadi bo‘lishi lozim. Masalan, gamma ustida ishlashda nafaqat tezlik, balki tovushlarning bir tekisligi, barmoqlarning erkinligi, ritmik aniqlik va artikulyatsiyaga ham e’tibor qaratiladi. Etyud ustida ishlashda esa texnik muammo aniqlanib, uni bartaraf etishga qaratilgan individual mashqlar belgilanadi. Natijada texnik tayyorgarlik badiiy ijroning poydevoriga aylanadi.

Musiqiy eshitish fortepiano ijrochilik kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ijrochi o‘z chalayotgan tovushini eshita, baholay va zarur hollarda tuzata olishi kerak. Fortepiano mashg‘ulotlarida talabaning e’tibori tovush sifati, melodik chiziq, garmonik asos, ritmik aniqlik, dinamik o‘zgarishlar va o‘ng hamda chap qo‘l o‘rtasidagi tovush balansiga qaratiladi. Ayniqsa, bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi uchun eshitish orqali nazorat qilish ko‘nikmasi katta ahamiyatga ega, chunki kelajakdagi dars jarayonida u o‘quvchilarning kuylashini, intonatsiyasini va ritmik aniqligini ham eshitish asosida baholashi kerak bo‘ladi. Shu sababli fortepiano mashg‘ulotlari umumiy musiqiy eshitish kompetensiyasini shakllantirish vositasi sifatida ham qaralishi lozim.

Fortepiano asarini badiiy talqin qilish bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining ijrochilik kompetensiyasini yuqori bosqichga olib chiqadi. Talaba asarni ijro etishdan oldin uning kompozitori, yaratilish davri, janri, shakli, tonalligi, melodik xususiyatlari, garmonik rivoji va kulminatsion nuqtalarini o‘rganishi zarur. Bunday musiqiy-nazariy tahlil asarning ichki mazmunini anglashga yordam beradi. Ijro jarayonida esa frazirovka, artikulyatsiya, dinamika, agogika va pedalizatsiya kabi vositalar orqali musiqiy obraz ochib beriladi. Natijada talaba nota belgilarini mexanik bajaruvchi ijrochidan musiqiy mazmunni mustaqil talqin qila oladigan ijrochiga aylanadi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining fortepiano kompetensiyasini rivojlantirishda repertuar tanlash metodikasi ham alohida ahamiyatga ega. Repertuar talabaning texnik imkoniyatlari, musiqiy qiziqishi, yosh va individual xususiyatlari hamda kasbiy ehtiyojlariga mos bo‘lishi kerak. Repertuarda turli davr va uslublarga mansub klassik, romantik, zamonaviy hamda milliy musiqa namunalari uyg‘unlashtirilishi maqsadga muvofiq. O‘zbek kompozitorlarining fortepiano asarlari, xalq kuylarining fortepiano uchun qayta ishlanmalari va maktab repertuaridagi qo‘shiqlarni o‘rganish talabaning milliy musiqiy tafakkurini rivojlantirish bilan birga, uning kelajakdagi pedagogik faoliyati uchun zarur amaliy materiallarni shakllantiradi.

Fortepiano ta’limida jo‘rnavorlik kompetensiyasini shakllantirish bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligida alohida o‘rin tutadi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa o‘qituvchisi ko‘plab darslarda qo‘shiq kuylash jarayonini fortepiano jo‘rligi bilan tashkil etadi. Shu sababli talaba qo‘shiqning melodik chizig‘i, garmonik asosini, tempini va ritmini yaxshi o‘zlashtirishi bilan

birga, xonanda yoki o‘quvchilar ijrosiga mos ravishda jo‘rnavezlik qila olishi kerak. Jo‘rnavezlikda asosiy melodiyanı bosib ketmaslik, tempni saqlash, ijrochining nafas olishi va frazirovkasini hisobga olish, kirish va yakunni to‘g‘ri tashkil etish kabi ko‘nikmalar shakllantiriladi. Bu esa fortepiano ijrochiligini bevosita pedagogik faoliyat bilan bog‘laydi.

Musika ta’limida fortepiano ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish ham samarali natija beradi. “Tingla va bahola”, “Ijroni tahlil qil”, “Musiqiy xatoni top”, “Ijro variantini tanla”, “Pedagogik vaziyat”, “Musiqiy loyiha” kabi metodlar talabaning ijrochilik jarayonidagi faolligini oshiradi. Masalan, “Ijroni tahlil qil” topshirig‘ida talaba o‘z ijrosini audio yoki video shaklda yozib, uni ritm, dinamika, artikulyatsiya, tovush sifati va badiiy ifodalilik mezonlari asosida tahlil qiladi. “Pedagogik vaziyat” metodida esa maktab musika darsida uchrashi mumkin bo‘lgan muayyan holat berilib, talaba fortepianodan qanday foydalanishini amaliy tarzda ko‘rsatadi. Bunday topshiriqlar ijrochilik va pedagogik kompetensiyaning integratsiyasini ta’minlaydi.

Mustaqil ta’lim fortepiano ijrochilik kompetensiyasining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Talaba dars jarayonida o‘qituvchidan olgan ko‘rsatmalarni mustaqil mashg‘ulotlarda davom ettirishi, o‘z ijrosini yozib olishi, tinglashi, xatolarini aniqlashi va ularni bartaraf etish yo‘llarini izlashi lozim. Mustaqil mashg‘ulotlarni “vazifani aniqlash – asarni tahlil qilish – texnik muammoni belgilash – mashq qilish – ijroni yozib olish – o‘z-o‘zini baholash – qayta ijro” tizimida tashkil etish talabaning o‘z faoliyatini boshqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Bunday yondashuv kelajakdagi musika o‘qituvchisining uzluksiz kasbiy rivojlanishiga ham zamin yaratadi.

Fortepiano ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishning samarali metodikasini “diagnostika – individual maqsad – repertuar tanlash – texnik tayyorgarlik – musiqiy-nazariy tahlil – badiiy talqin – jo‘rnavezlik – pedagogik qo‘llash – mustaqil ijro – refleksiya – baholash – korreksiya” tizimi orqali ifodalash mumkin. Ushbu metodik modelda dastlab talabaning boshlang‘ich ijrochilik imkoniyatlari aniqlanadi, so‘ngra uning individual rivojlanish maqsadlari belgilanadi. Keyingi bosqichlarda texnik va badiiy vazifalar uyg‘unlashtiriladi. Asar ustida ishlash jarayonida talaba nafaqat uni ijro etadi, balki uning musika darsidagi pedagogik imkoniyatlarini ham aniqlaydi. Yakunda o‘z ijrosini baholash va keyingi rivojlanish vazifalarini belgilash orqali uzluksiz takomillashuv ta’minlanadi.

Mazkur metodikaning samaradorligini baholashda faqat asarning xatosiz ijro etilishi bilan cheklanmasdan, bir nechta mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Texnik mezon orqali ijroning aniqligi, ravonligi, applikatura va koordinatsiya darajasi aniqlanadi. Musiqiy-eshitish mezoni tovush sifati, ritm, dinamika va balansni baholashga xizmat qiladi. Badiiy-talqiniy mezon asarning musiqiy obrazini ochib berish, frazirovka, artikulyatsiya va uslubiy xususiyatlarni ifodalashni nazarda tutadi. Pedagogik mezon fortepianodan musika darslarida samarali foydalanish qobiliyatini, jo‘rnavezlik mezoni esa vokal va maktab

repertuariga mos jo‘r bo‘lish ko‘nikmasini baholaydi. Refleksiv mezon talabanning o‘z ijrosini mustaqil tahlil qila olish darajasini aniqlash imkonini beradi.

Fortepiano ijrochilik kompetensiyasining shakllanganligi bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining dars jarayonidagi amaliy imkoniyatlarini kengaytiradi. Fortepianoda erkin ijro eta oladigan pedagog o‘quvchilarga musiqiy asarni jonli tarzda namoyish etishi, qo‘shiqni o‘rgatishda jo‘r bo‘lishi, musiqiy nazariy tushunchalarni tovush orqali tushuntirishi, tinglash materiallarini tahlil qilishi va o‘quvchilarning ijrochilik faoliyatini samarali boshqarishi mumkin. Shu jihatdan fortepiano ijrochilik kompetensiyasi bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining umumiy kasbiy kompetentligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

XULOSA

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining fortepiano ijrochilik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi texnik ijrochilik, musiqiy eshitish, musiqiy tafakkur, badiiy talqin, jo‘rnavozlik, pedagogik qo‘llash, ijodkorlik va refleksiv faoliyatning uzviy birligi asosida tashkil etilishi lozim. Fortepiano ta’limining asosiy maqsadi talabaga asarni shunchaki to‘g‘ri ijro etishni o‘rgatish emas, balki uning mazmunini anglash, badiiy obrazni yaratish, ijro vositalarini ongli tanlash va o‘z ijrochilik faoliyatini pedagogik maqsadlarda qo‘llash qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Shu sababli oliy musiqa ta’limida fortepiano mashg‘ulotlarini kasbiy-pedagogik yo‘nalishga ega bo‘lgan integrativ metodika asosida tashkil etish muhim pedagogik ehtiyoj sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qobilova E.B. *Musika pedagogikasi*. – Qo‘qon, 2026.
2. Madjidova G.A. Fortepiano ijrochiligi ta’limining hozirgi holati. – *Science and Education*, 2025.
3. Normuminova G.K. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining cholg‘u ijrochiligi kreativligini rivojlantirishda fortepiano fanining didaktik imkoniyatlari. – 2026.
4. Normuminova G.K. Fortepiano va klavish cholg‘ularida ijro etish didaktikasi hamda bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining cholg‘u ijrochiligi kreativligini rivojlantirishning pedagogik nazariyalari. – 2025.
5. Eraliyeva F.E. Fortepiano o‘qitishda ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari. – *Science and Education*, 2025.
6. Islomova M.Z. Fortepiano o‘qituvchisi faoliyatida interfaol metodlardan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish. – *Science and Education*, 2025.
7. Kuchmurodov S.A. O‘quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda fortepiano asarlarini tanlashning didaktik asoslari. – *Science and Education*, 2025.
8. Neuhaus H. *The Art of Piano Playing*. – London: Kahn & Averill.
9. Elliott D.J. *Music Matters: A Philosophy of Music Education*. – New York: Oxford University Press.
10. Swanwick K. *Teaching Music Musically*. – London: Routledge.